

КОМПАРАТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ЛЕКСИКОГРАФІЯ

УДК 811.161.2'374.81+811.161.1'374.81

Т.А. Космеда, Т.Ф. Осіпова,
В.В. Піддубна

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ТА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ СЛОВНИКИ УСТАЛЕНИХ ВИРАЗІВ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

У статті проаналізовано дискурс українсько-польських, польсько-українських слівників усталених мовних виразів — еквівалентів слова, порівнянь, фразеологізмів, прислів'їв і приказок, міжмовних омонімів, паронімів тощо. На основі аналізу авторитетних науково-критичних джерел здійснено спробу виокремити переваги, достоїнства, методологічні недогляди та прогалини сучасних українсько-польських словників зазначеного типу. Актуалізовано проблеми, що стосуються статусу порівнянь як найпростіших образних мовних засобів, полісемії фразеологічних одиниць (ФО), фразеологічних еквівалентів у конкретних мовних контекстах, їх прагматичного потенціалу. Наголошено на необхідності вдосконалення теорії й практики українсько-польської пареміографії з урахуванням досягнень мовознавства, що розвиваються в руслі інтерпретативної, прагматично зорієнтованої лінгвістики і спираються на лексикографічну традицію.

Ключові слова: словник усталених мовних виразів, еквіваленти слова, порівняння, фразеологізм, міжмовні омоніми, пароніми, полісемія, прагматичний потенціал, інтерпретативна лінгвістика.

Космеда Т. А., Осіпова Т. Ф., Поддубная В. В. Украинско-польские и польско-украинские словари устойчивых выражений: проблемные вопросы. *В статье проанализирован дискурс современных украинско-польских, польско-украинских словарей устойчивых речевых выражений — эквивалентов слова, сравнений, фразеологизмов, пословиц и поговорок, межъязыковых омонимов, паронимов и т. д. На основе анализа авторитетных научно-критических источников осуществлена попытка выделить преимущества, достоинства, методологические недочеты и пробелы современных украинско-польских словарей указанного типа. Актуализованы проблемы, касающиеся статуса сравнений как элементарных образных речевых приемов, полисемии фразеологических единиц, фразеологических эквивалентов в конкретных речевых контекстах, их прагматического потенциала. Внимание акцентировано на необходимости совершенствования теории и практики украинско-польской паремнографии, при этом необходимо опираться на существующую лексикографическую традицию и достижения современного языкознания, развивающегося в русле интерпретативной, прагматически сориентированной лингвистики.*

Ключевые слова: словарь устойчивых речевых выражений, эквивалент слова, сравнение, фразеологизм, межъязыковые омонимы, паронимы, прагматический потенциал, интерпретативная лингвистика.

Kosmeda T. A., Osipova T. F., Piddubna V. V. Ukrainian-Polish and Polish-Ukrainian Dictionaries of Idioms: Problematic Points. *Friendly relationships between Ukraine and Poland in all spheres of social life are stipulated by the preparation for its entry to the European Union. This is why there exists an urgent need to supply these relationships with adequate linguistic*

service. To train professional translators and provide their successful activity, there should exist quality dictionaries. Contemporary explanatory dictionaries are rather outdated and do not cover new lexis and phraseology, while bilingual explanatory and translatory Ukrainian-Polish dictionaries of idioms do not exist at all.

The analysis of the scientific-and-critical literature (reviews, revision of new lexicographical production) as well as of the discourse of the actual dictionaries discovered both advantages and some methodological disadvantages of lexicographical practice. Ukrainian-Polish and Polish-Ukrainian paramiography has been significantly widened in the result of recording the equivalents of words – a special type of linguistic units which take up an intermediate place within the system of idioms, word combinations and words, idiomatic, occasional and individual similes, interlingual onyms and paronyms, which cause difficulties in the process of Ukrainians and Poles speaking, as well as modern and old, general and regional proverbs and sayings, sporadic proverbial signs and wellerisms picked out from Polish and Ukrainian sources. Authors' concepts of new dictionaries deserve attention as they represent a multiple approach to characterizing linguistic units, represent their pragmatic functions, illustrate their usage in modern speech.

However, it happens that sometimes dictionary compilers defy basic principles of lexicographic activity. These are the cases of lexicographers aiming at recording occasional units rather than fixed linguistic facts, discrepancies in explaining polysemantic units or even no recording of some aspects of their meaning, inconsistency in the criteria of the linguistic material selection of registered units with their variants taken into account etc.

All this considered, the theory and practice of Ukrainian-Polish paramiography needs new research efforts, first and foremost among them being a modern original concept of an up-to-date Ukrainian-Polish and Polish-Ukrainian dictionary of idioms or a dictionary of fixed expressions, which would correspond to the modern level of the paramiography development, and interpretative and pragmatic-oriented advances in philology with the existing tradition in the background.

Keywords: *state word combination, dictionary, word equivalent, comparison, phraseological unit, interlingual homonyms, pragmatic potential, interpretative linguistics.*

Незважаючи на дружні стосунки між Україною і Польщею, що виявляються в усіх сферах суспільного життя і які в останній час особливо актуалізувалися у зв'язку з підготовкою вступу України в Євросоюз, є нагальна потреба забезпечити ці стосунки відповідним мовним обслуговуванням. Для підготовки фахових перекладачів та їхньої успішної діяльності потрібні добротні словники. Перекладачі, які обслуговують українсько-польський і польсько-український переклад, нарікають, що чинні тлумачні словники застаріли й не відображають нової лексики і фразеології, що номінують поняття, пов'язані зі вступом України в Євросоюз. А двомовних тлумачно-перекладних фразеологічних українсько-польських словників на сьогодні взагалі не існує. Саме цей факт і спонукав авторів статті звернутися до аналізу наявних українсько-польських чи польсько-українських словників усталених мовних виразів – еквівалентів слова, фразеологізмів, прислів'їв і приказок, оскільки їхній критичний аналіз сприятиме виробленню концепції нового словника українсько-польських і польсько-українських усталених мовних виразів.

Проаналізувавши науково-критичну літературу (рецензії на зазначені словники таких авторитетних дослідників, як М. Кочерган, К. Мізін та ін., деякі наукові розвідки, присвячені огляду наявної лексикографічної продукції (О. Андрейченко, С. Винниченко, G. Pietrzak-Porwisz), а також, власне,

тексти актуальних словників, спробуємо виокремити переваги, достоїнства і методологічні недогляди чи прогалини таких українсько-польських словників, як: 1) «Українсько-польський словник еквівалентів слова», укладений А. Лучик, О. Антоновою, І. Дубровською (2011), 2) «Українсько-російсько-болгарсько-польський словник порівнянь», укладений О. Левченко (2011), при цьому увагу акцентуємо на загальній концепції словника й аналізі його українсько-польської проєкції; 3) «Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів», укладений І. Кононенко і О. Співаком (2008) – увагу фокусуємо насамперед на фразеологічних омонімах. Окрім того, розглядаємо й нещодавно підготовлений до друку в електронному варіанті «Короткий польсько-український словник прислів'їв та приказок» М. Демського (2013).

Великим успіхом сьгоднішньої українсько-польської лексикографії вважаємо «Українсько-польський словник еквівалентів слова», укладений А. Лучик, О. Антоновою, І. Дубровською [8]. Рецензія на цей словник міститься в наукових журналах України (див., напр. [4]). Виданню словника сприяв Інститут славістики Польської академії наук. У ньому репрезентовано особливий тип мовних одиниць, що посідають проміжне місце в системі фразеологізмів, словосполучень і слів. Репрезентовані в словнику одиниці є еквівалентами нарізно оформлених прислівників, займенників, прийменників, сполучників, вигуків, стійких сполук із несформованою частини-мовною належністю. Роль цих мовних одиниць у повсякденній комунікації надзвичайно велика, оскільки вони є носіями не лише відповідної семантики, але передусім і прагматики, що специфічно виявляється в кожній національній мові, її дискурсі. Такі одиниці в науковій літературі називають «словами-зв'язками», «структурними словами», «дискурсивними словами». Вони виконують у комунікації важливі прагматичні функції. У польському та українському мовознавстві лексикографування дискурсивних слів ще не має доброї традиції, проблема лише починає розроблятися.

Погоджуючись із тим, що еквіваленти слова – це сполуки, що характеризуються стійкістю, єдністю значення, здебільшого постійною, незмінною формою і в мовленнєвому потоці є цілісною одиницею також за наголосом – переважно мають один словесний наголос, А. Лучик доповнює цю дефініцію слухними заувагами про те, що еквіваленти слова характеризуються неморфологічними способами творення, застосування яких відбувається за чітко встановленими в мові схемами. А це й означає, що зазначені одиниці виконують чітко окреслені прагматичні функції. Параграф «Структура словника» декларує, що зазначений словник містить «найпоширеніші одиниці української мови цього типу та їхні відповідники в польській мові» (однак відсутня інформація про їхню кількість), указано на спосіб розміщення матеріалу – алфавітний, що цілком виправдано. У параграфі «Реєстр словника і його впорядкування» зазначається, що в словнику подано орфоепічні (акцентні і фонематичні), морфологічні (показники форм відмінкових закінчень, категорій роду та числа, суфіксальні морфемі) та пунктуаційні (наявність-відсутність коми) варіанти, а також факультативні компоненти

структури еквівалентів слів. Параграф «Граматична інформація» містить дані щодо ремарок морфологічного й синтаксичного характеру, йдеться про структуру еквівалентів слова, наголошено, що у складі еквівалентів слова фіксуються одиниці, які не можна співвіднести з будь-якою частиною мови. У цьому разі класифікаційною ознакою є їхня синтаксична функція. До таких одиниць належать, напр., еквівалентні слова, що функціонують тільки як компоненти присудка: **під стать у ролі присудка; по силі в ролі присудка; у згоді в ролі присудка**. Істотну за кількісним складом групу еквівалентів слова становлять вставні конструкції, які теж унесені до реєстру словника: **на жаль у ролі вставного слова; як на біду в ролі вставного слова**. Власне, два останні постулати вимагають роздумів. Якщо не можна послідовно визначити морфологічну належність, і цей параметр замінюється характеристикою виконання відповідних синтаксичних функцій або вказівкою на статус щодо вияву в контексті категорії модальності, то чи не варто замість цієї інформації подати таку, що була б константною для всіх розглядуваних одиниць, уніфікувала б їхній статус, чітко його окресливши. Як видається, таким параметром може стати вказівка на прагматичні функції. Так само, як і вияв інтонаційних конструкцій, про що йдеться в цьому параграфі, також потребує визначення комунікативних інтенцій (прагматики). Інформація, подана в параграфі «Стилістична характеристика», добре продумана і є цінною для репрезентації особливостей дискурсивної практики. Параграф «Семантична характеристика», до речі, уже частково містить указівку й на подання прагматичної інформації, яку добре було б розширити відповідною параметризацією, порівн.: **з подивом аналог прислівника** (відчуваючи, виражаючи здивування). У дужках і міститься прагматична інформація, що абсолютно виправдано. Останній допоміжний складник, що має місце в кінці словника «Літературні джерела словника»: для ілюстративного матеріалу лексикографі використали матеріал, що репрезентує найпоширеніші види дискурсивної практики українців і поляків, які реалізовані в їхньому художньому й публіцистичному мовленні.

Абсолютно переконані, що методологічні засади і, власне, реєстр зазначеного словника, зокрема й такий тип усталених мовних одиниць, як еквіваленти слова, повинні враховуватися в майбутньому укладачами лексикографічних двомовних видань усталених виразів.

На увагу заслуговують і деякі засадничі положення та реєстр «Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польського словника порівнянь», укладачем якого є українська славістка О. Левченко [6], хоч зауважимо, що даний словник, на жаль, докладно не репрезентує в передмові відповідних концептуальних засад. Його об'єктом стало 200 фразеологічних одиниць, що обмежені структурно-семантичним принципом – сюди ввійшли лише фразеологізми-порівняння. Принцип розташування одиниць – абетково-тематичний. Наголосимо, що авторка словника припустилася змішування одиниць мовного та мовленнєвого рівнів. На це, як і на інші недоліки словника, указує і К. Мізін в опублікованій рецензії [9]. Видання не претендує на статус нормативного, що, на наш погляд, методологічно не виправдано.

У ньому багато індивідуально-авторських порівнянь, що не закріплені мовною системою. Подібні вирази характеризуються одноразовим використанням, а отже, вони нетипові для української лінгвокультури, тому й не слід віднаходити їх еквіваленти в інших мовах, що, погоджуючись із К. Мізіним, вважаємо авторською методологічною помилкою: не можна змішувати усталені нормативні мовні вирази й оказіональні, неусталені й ненормативні.

Укажемо на факт не завжди вдалого добору аналогів порівнянь до одиниць української мови з мови польської, напр.: укр. *пишна як пава* і пол. *pyśny jak kaliszka świnią* [6 : 426] навряд чи можна вважати еквівалентами, оскільки в українській мові маємо значення 'про гордовиту, зверхню людину', а в польській — 'про повну, товсту людину'; укр. *похмурий як свиня* у значенні 'дуже відлюдькуватий' зовсім не те саме, що пол. *smutny jak Świnia w deszcz* чи *niewesoły jak Świnia w deszcz* [6 : 437]. К. Мізін також вважає, що необхідно більш точно описувати семантику реєстрових одиниць, оскільки такі українські порівняння, як *круглий наче бочка*; *круглий наче макітра*; *круглий як берівка*; *круглий як дерев'яна діжка*; *круглий як ковбичка*; *круглий як мішок пшениці* «подано дуже спрощено — 'зовсім круглий; невисокий і товстий'» [9 : 92].

Окрім того, як зауважувалося, велика кількість порівнянь, які О. Левченко наводить у словнику, відсутні в наявних фразеологічних словниках і навряд чи можуть увійти в них, оскільки їх функціонування надто обмежене, напр.: укр. *простий як півлітри «московської»*; *простий як хліб на столі* чи аналогічне пол. *prosty jak chleb* у значенні 'надто примітивний' [6 : 443]. З цього приводу К. Мізін пише: «Зазначимо, що О. Левченко, усвідомлюючи значущість проблеми інтерпретації порівнянь за ознакою узусність / неузусність (оказіональність), не поділяє підтриманих нами критеріїв О. Куніна щодо визначення узусності мовних одиниць, зокрема фразеологізованих сполучень (с. 50), — фіксацією тієї чи іншої одиниці хоча б одним словником або її вживання трьома авторами (перевага має надаватися художньому, публіцистичному та розмовному дискурсам). Зрозуміло, що такий підхід до відбору словникового матеріалу може викликати певні застереження, у чому ми солідарні з О. Левченко, однак застосування згаданого підходу дозволило б «відсіяти» частину нерелевантних для зіставлюваних лінгвокультур порівнянь, які певною мірою «викривляють» реальні характеристики мовних картин світу» [9 : 91].

Ілюстрації, які наводить О. Левченко, не завжди коректні, зокрема це стосується фактів української мови, напр.: укр. *порожній (пустий) як дірка від бублика* має значення 'пuste місце, ніщо; абсолютно нічого' (такі значення подано у фразеологічних академічних словниках), хоч О. Левченко репрезентує лише таке: 'абсолютно порожній' [6 : 452]. Для ілюстрації наведених значень в академічних фразеологічних словниках наводяться приклади: *Взяв з бублика дірку!*. (Іван Нехода, Хто сіє вітер, 1959, 157) чи — *Мовчи, Марино.., — не вгавав Левко. — Що я там маю з того шоферування?* Дірку з бублика (В. Кучер); — *Ця справа не варта дірки з бублика* (М. Зарудний); *Начальству — ордени, а споживачеві — дірка від бублика* (3 газети). Порівняймо

цей ілюстративний матеріал із прикладами, що наводить О. Левченко: укр. «І хоча наша Будда-природа не має з Природою Будди нічого спільного, окрім поверхневих устремлінь наших порожніх, як дірка від бублика, тіл»; «Мабуть, не знайти сьогодні газети в Україні, де б цілий шестисторінковий номер присвячувався ювілейні редактора — з великими портретами фото сім'ї, виступами родичів, телеграмами, а потім цілий місяць публікаціями різних послань, пустими, як дірка від бублика, роздумами про надіслані привітання» [6 : 453]. Очевидно, творці наведених висловлювань уживали ідіому некомпетентно в значенні 'порожній, беззмістовний', то логічно виникає питання, для чого такі ілюстрації? К. Мізін також зауважує, що в нього викликає здивування факт «охоплення словником порівнянь, відібраних зі зразків розмовного мовлення (форуми, чати в Інтернеті тощо)...» [9 : 91]. Очевидно, матеріал слід відбирати все-таки більш уважно.

Оскільки дослідниці докладно не окреслює статусу порівнянь, не подає їх як одиниці багатоглибкі з можливими різними типами класифікацій, а бере до уваги лише два їх типи (ураховує лише один із принципів когнітивної класифікації) — атрибутні та сценарні, — то й включає в словник одиниці різного порядку з огляду на їхній статус стосовно приналежності до типу ФО, що викликає багато питань, зокрема, чи можна вважати ФО такі одиниці словника: *сильний як тур* [6 : 507]; *дужий як слон* [6 : 507]; *дужий як Самсон* [6 : 505]; *міцний як граніт* [6 : 510]?

Погоджуємося і з досить поширеною думкою вчених (А. Івченко, О. Кунін, К. Мізін, В. Мокієнко та ін.) про те, що порівняння мають неоднозначну кваліфікацію і з огляду на приналежність до відповідного типу тропів. Недостатньо аргументовано їх зазвичай відносять до найпростіших образних мовних засобів. Однак порівняння є зовсім не простим для пізнання і лежить в основі моделювання інших тропів і фігур, зокрема таких, як паралелізм, метафора, метонімія, гіпербола, літота, уособлення (прозопопея, персоніфікація) тощо. З огляду на теорію когнітивної лінгвістики, ці одиниці також викликають потребу репрезентації більш докладної і аргументованої типології.

Натомість К. Мізін, аналізуючи типологію порівнянь, яку окреслює О. Левченко, пише: «Заропонована О. Левченко типологізація порівнянь викликає в нас деякі застереження. По-перше, і атрибутивні, і сценарні порівняння формуються навколо певної ознаки, тому дуже важко визначити межу між примітивною та не примітивною семантикою атрибута (...). По-друге, обидва зазначені типи порівнянь утворюються на основі когнітивної ситуації, яка виникає внаслідок семантизації тієї чи іншої ознаки, тобто в мовця виникає уявлення — сцена або сценарій — про брудну свиню чи про брудного коня на оброці. З огляду на це, критерії розмежування атрибутних і сценарних порівнянь, як пропонує О. Левченко, є не зовсім чіткими» [9 : 92].

Погоджуємося з К. Мізіним, що «не слід беззастережно послуговуватися матеріалом словника» [9 : 91], оскільки при користуванні ним виникає дуже багато питань, «оголюються» актуальні проблеми, які слід розв'язувати. Однак саме це має і свою користь, оскільки «будить» думку дослідників, сприяє

науковому пошуку, що й здійснюватимуть наступні покоління пареміографів, використовуючи цей словник як базу для наступних лексикографічних видань.

Значним внеском у розбудову українсько-польської лексикографії вважаємо «Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів», укладений І. Кононенко й О. Співаком [3]. У «Передньому слові» до цього словника автори докладно пояснюють мотиви, які змусили їх ліквідувати одну з лексикографічних українсько-польських лакун, слушно наголошуючи на частотності помилок, що виникають у мовленні поляків чи українців, пов'язаних із явищем інтерференції. Адже зрозуміло, що українські та польські мовні одиниці «можуть мати спільне індоєвропейське або загальнороманське походження, однак у процесі розвитку кожної з мов ці слова, зберігши своє звучання, розійшлися за лексичним значенням (...). Окремі пари міжмовних омонімів та паронімів утворювалися внаслідок розходжень у запозичених з інших мов словах під впливом внутрішньомовних процесів (...) Явище міжмовної омонімії та паронімії може виникати також як наслідок процесу переходу слів з польської мови в українську і навпаки (...) Інколи міжмовні омоніми і пароніми виникають внаслідок випадкового збігу у звучанні слів двох мов, порівн.: *ангельській – angielski*» [3 : 6], що, зрозуміло, відбивається й у фразеологічній системі кожної з мов. Про це також пишуть укладачі зазначеного словника, зауважуючи, що «складними стосовно живання для носіїв української та польської мов є також міжмовні омоніми-фразеологізми, розходження в семантиці яких зумовлене передусім не значенням окремих компонентів, а їхнім загальним змістом, напр.: *з дня на день – z dnia na dzień*» [3 : 7]. Зазначені одиниці, що дуже цінно, автори словника подали окремо.

Безумовно, досягненням укладачів зазначеного словника є й те, що вони спиралися не лише на мовні явища, зафіксовані наявними словниками, але, як і О. Левченко, ураховували «факти сучасного живого мовлення, відображені в публіцистичних текстах, теле- і радіопрограмах, власній картотечі із записами розмовного мовлення. Широко використано також матеріали з Інтернету...» [3 : 8]. Погоджуємося, що такий підхід дав змогу укладачам в окремих випадках «уточнювати семантичну структуру та стилістичні характеристики» фразеологічних сполук в обох мовах, що й здійснювали укладачі досить коректно. Отже, словник І. Кононенко та О. Співака є доброю базою для укладання інших українсько-польських словників.

Усебічно прорецензувавши цей словник, М. Кочерган наголосив, що аналізований лексикон – «неоціненне джерело для теоретичних досліджень з контрастивної лексичної семантики української і польської мов» [5 : 103]. Підтримуємо цю високу оцінку.

Порівняльний аналіз мовного матеріалу вказаного словника з даними інших фразеологічних словників української й польської мов дав змогу з'ясувати що, хоч переважна більшість значень ФО і збігається з поданими в авторитетних лексикографічних джерелах, проте спостерігаємо й певні невідповідності, що порушують цілісність сприйняття критеріїв відбору

мовних одиниць для тлумачення багатозначних ФО, зокрема це відсутність в аналізованому словнику фіксації окремих значень полісемантичних фразеологізмів, на що вказують й інші дослідники [див.: 7 : 213; 12 : 141], напр.: *валити з ніг* – ‘ударивши, штовхнути, змушувати падати’; *до речі зі сл. відповідати, говорити* і т. ін. ‘так, як треба’; *з головою зі сл. поринати, поринути, пірнати, пірнути* і т. ін. ‘заглибившись, не відволікаючись ні на що’; *заходити в голову* ‘напружено думати над чим-небудь, шукаючи виходу; згадувати щось’; *мати око* ‘наглядати, стежити за ким-небудь, за чиймись учинками’; *мати на оці* що. ‘пам’ятати, не забувати, знати’; *на ніні* перен., зі сл. *посивіти, залишитися* і т. ін. ‘незайманий’; *biala śmierć* ‘наркотики’; *szczerzyć zęby* 1. жарт. ‘усміхатися, зазвичай неширо’; 2. ‘злитися, протестувати’; 3. ‘відкривати, показувати зуби’; *wpadać w ucho* ‘щось випадково почути’.

Пояснення значень окремих одиниць, що вважаємо слушним, уключає інформацію, яка репрезентує особливості вживання фразеологізмів у конкретних мовних контекстах, напр.: *ані руш* – ‘ні на крок’. *Смії, ані руш; за плечима* – ‘у кого, за чийми і без додатка. ‘У минулому’. *За плечима* цієї немолодої жінки роки важкої праці. 2. у кого, за чийми і без додатка. ‘У добробку’. У дослідника *за плечима* є унікальний досвід роботи з провідними біотехнологами світу [3 : 308]; *jak noc* ‘1. ~ смутний, насуплений, похмурий’. *Ponury jak noc*. ‘2. Дуже бридкий’. *Dziewczyna była brzydka jak noc*’ [3 : 323]. Зауважимо, що в різних мовних контекстах *jak noc* уживається для підсилення прагматики дискурсивних слів, що містяться в порівняльних конструкціях, зокрема зі значенням ‘дуже’, напр.: *Czarny jak noc; Brzydki jak noc; Ciemny jak noc; Chmurny jak noc; Ponury jak noc*. Наведемо ще аналогічні приклади: *ostrzyć zęby* ‘1. *na coś, kogoś*. Пов’язувати з чимось свої плани, з нетерпінням очікувати здійснення, появи когось, чогось. *Ostrzę sobie zęby na nową książkę swego ulubionego prozaika, która ma się ukazać na jesieni następnego roku*. 2. Зазихати на когось, щось. *Gigant medialny ostrzy sobie zęby na lokalną stację radiową* [3 : 312]; *postawić na nogi* ‘3. Відновити сили, поліпшити настрій. *Kawa postawiła go na nogi*. 4. Мобілізувати, спонукати до дії. *Informacja o podłożonej bombie postawiła na nogi całą policję*. 5. Перервати чийсь сон, примусити когось прокинутись; розбудити. *Wycie psa postawiło cały dom na nogi*’ [3 : 321]; *puszczać (pierskie) oko* ‘1. По-змовницьки моргати. *Autor puszcza oko w stronę publiczności, mówiąc: „Nie bierzcie tego wszystkiego serio”*. 2. ~ Задивлятися на когось; виявляти зацікавленість, інтерес до когось. *Podпиты brunet z naprzeciwnka ciągle puszczał do niej oko*’ [3 : 321]; *z godziny na godzinę* ‘1. Раптово, несподівано. *Z godziny na godzinę stał się bezrobotny*’ [3 : 314].

Схвалюємо також спробу усунути зі словникової статті в окремих випадках надмірну деталізацію семантичної структури ФО, що видається цілком доречним. Так значення еквівалента слова *на руку* – ‘1) кому. Вигідний, зручний для кого-небудь; 2) *для кого, кому*. Вигідно, зручно кому-небудь’, що міститься в «Словнику фразеологізмів української мови» [див.: 10], об’єднані в словнику І. Кононенко, О. Співака в одне – ‘кому, для кого. Бути вигідним, зручним для когось. *Ситуація, що склалася, була йому на руку*’ [3 : 318].

Натомість вважаємо дещо неточним формулювання пояснення фразеологізму *w miarę* як-от '1. Порівняно. *Pokój był w miarę duży. Żył w miarę dostatnio*' [3 : 311] і пропонуємо уточнення — 'стільки, скільки треба; якраз', що відповідає даним словників мови та наведеним у ньому ілюстраціям [див.: 16; 13]. Окрім того, з'ясувалося, що аналізована ФО може вживатися також у значенні 'так, як треба; нормально' (порівн.: *Wszystko w miarę. Nie za dużo, w miarę*). Таке розуміння виразу відсутнє не лише в словнику, укладеному І. Кононенко та О. Співаком, а й у польських фразеологічних словниках. На підставі сказаного, а також зважаючи на врахування наявності значення 'відповідно до чогось, залежно від чогось', еквівалент слова *w miarę* не може вважатися міжмовним омонімом до *w miру*, оскільки простежуємо в цьому разі наявність тотожних значень.

Певну непослідовність простежуємо й у критеріях відбору мовного матеріалу для реєстрових одиниць з урахуванням їхніх варіантів. Укладачі подають словникові статті *ważka ręka — ciężka ręka* і *mati ważku rękę — mieć ciężką rękę*, але не вносять *mati lekku rękę — mieć lekką rękę*, а лише *leгка рука — lekka ręka*. Крім того, значення полісемантичного фразеологізму *ciężka ręka* в разі *mieć ciężką rękę* позначаються як омонімічні, порівн.: **Ціężка ręka**. 1. = важка рука. *Ojciec miał ciężką rękę*. 2. Сувора, диктаторська влада. *General sprawował władzę ciężką ręką*. 3. Відсутність справності в чомусь. *W filmie wyczuwa się ciężka ręka reżysera. Mieć ciężką rękę do czegoś* [Див. про це також: 1 : 126]. Не мати здібності до чогось. *Mieć ciężką rękę do pisania listów. Mieć ciężką rękę* [Див.: 2 : 202] = **мати важку руку**. *Ojciec miał ciężką rękę*. Додатково зауважимо, що фразеологізм *ważka ręka* на сучасному етапі розвитку української мови знає семантичної трансформації: усталене значення 'хтось дуже сильний без особливих зусиль може боляче вдарити' переосмислюється як 'за рахунок сполучних можливостей' і доповнюється значенням 'відчуття жорстокість'. *Znowu стала помітна ważka ręka służb безпеки* [див.: 1 : 126].

Неоднозначного трактування вимагає й факт віднесення фразеологізмів *альфа і омега — alfa i omega* до міжмовних омонімів. З одного боку, існує твердження, що фразеологізми, засновані на біблійних легендах, мають інтернаціональний характер і є еквівалентами [див.: 2 : 202], а з другого, — маємо повну розбіжність у значеннях, порівн.: **альфа і омега**. книжн. '1. Початок і кінець чогось. *Все має свій початок і кінець — альфу і омегу*. 2. чого. Головне в чомусь, основа. *Слово — альфа і омега кожної мови.*' **Alfa i omega**. 'Незаперечний авторитет у якійсь ділянці, чудовий знавець чогось, найважливіша особа. *Dziadek był dla malca alfą i omegą we wszystkich dziedzinach*' [3 : 308]. Проте первинним значенням польського фразеологізму є 'початок і кінець усього', тобто Бог: *Irzekł mi: «Stało się. Jam jest Alfa i Omega. Początek i Koniec» (Apokalipsa św. Jana 21, 6)*; сьогодні його вживають переважно в текстах на релігійну тематику: *Bóg-człowiek, alfa i omega, Logos, który stał się ciałem, ukrzyżowany został na Literze* [11]; ... *jako trawestację Objawienia św. Jana, w której sam Mickiewicz występuje jako, ni mniej, ni więcej, Syn Człowieczy, alfa i omega, czyli Logos* [11]. На сучасному етапі розвитку польської мови це значення трансформувалося в таке: 'незаперечний авторитет у певній ділянці, бездоганний знавець чогось,

важлива особа', однак сфера вживання одиниці не обмежується кореляцією з живими істамими як зазначено в поясненні, порівн.: *Literatura francuska, cząstka literatury powszechnej, staje się alfa i omega naszych uczonych (SFJP); Jeden wałkował Pink Floyd, wstawiając nam, że to alfa i omega współczesnej muzyki, a drugi dołował gotykiem, wszczepiając nienawiść dohip-hopu i życia jako takiego* [11]. Український фразеологізм має ширше значення, порівн.: [*Неофіт-раб:*] *Що за слово? [Єпископ:] Те слово – Бог. Він альфа і омега, початок і кінець (Леся Українка)* [10]; *Все має свій початок і кінець – альфу і омегу* [3], – а також значення, однакове з польським. На цій підставі можемо стверджувати, що наведені фразеологічні еквіваленти є не повністю семантично адекватними, лише частково збігаючись за значенням і прагматикою.

Немає підстав, як видається, уважати омонімами і фразеологізмами *змокнути до нитки* – *z moknąć (przetoknąć) do (suchej) nitki*, оскільки значення 2 української ФО – 'обібрати, обдерти, обідрати, пограбувати, пропити і т. ін.', а ФО *пограбувати до нитки* входить до семантичної структури фразеологізму *до нитки*.

До міжмовних фразеологічних омонімів укладачі відносять одиниці *ходити на пальцях* і *chodzić na palcach* на підставі того, що український фразеологізм уживається лише в значенні 'дуже тихо, обережно, щоб не створювати шуму', тоді як польський означає додатково 'ставитися до когось делікатно, догоджати комусь'. Проте *ходити на пальцях* у словниках української мови пояснюється як 'а) рухатися обережно, навшпиньках, щоб уникнути шуму; б) (перед ким) побоюючись кого-небудь, лестити комусь, запобігати перед кимось впливовим, авторитетним' [див.: 10], що повністю відповідає значенням польського фразеологізму. Отже, це абсолютні еквіваленти.

2013 року дочка відомого українського мовознавця Мар'яна Демського професор Орія Демська остаточно впорядкувала в електронній формі «Короткий польсько-український словник прислів'їв і приказок», який її батько, професор М. Демський, підготував ще 1994 р., але, як пише авторка, смерть автора відклала його друк. Працю відтворено за рукописом.

У короткій передмові вказано на об'єкт словника – «сучасні й давні, загальні й регіональні прислів'я і приказки, а також поодинокі прикмети й велеризми, дібрані з таких польських та українських джерел»: Skorupka Stanisław. *Słownik frazeologiczny języka polskiego* (Т. 1–2, Warszawa : Wiedza Powszechna, 1967. – 1693 s.); Stypuła Ryszard. *Słownik przysłów rosyjsko-polskich i polskorosyjskich* (Warszawa : Wiedza Powszechna, 1974. – 557 s.); Świrko Stanisław, Rozwadowski Stanisław. *Nawszystko jest przysłowie* (Poznań : Wy-wo Poznańskie, 1975. – 318 s.); Галицько-руські народні приповідки (упоряд. Др. Іван Франко. – Етнографічний збірник. – Т. X. – Львів : НТШ, 1901; Т. XVI. – Львів : НТШ, 1905; Т. XXIII. – Львів : НТШ, 1907; Т. XXIV. – Львів : НТШ, 1908; Т. XXVII. – Львів : НТШ, 1909; Т. XXVIII. – Львів : НТШ, 1910); Українські народні прислів'я та приказки (ред. Максим Рильський. – К. : Вид-во АН УРСР, 1955. – 790 с.); Українські приказки, прислів'я і таке інше: збірники О. В. Марковича і других (спорудив М. Номис. – С-Птб. : Друкарня Тиблена і К., 1854. – 304 с.), а також записані автором під час діалектологічних експедицій [див.: с. 3–4].

Далі подано відомості про реєстр словника: польськомовна частина містить 1546 прислів'їв та приказок, розташованих за алфавітом, а українськомовна – 3258 паремій. Реєстрові одиниці не пояснюються: тлумачення значень не наведено, однак добре те, що реєстрова одиниця може бути подана самостійно чи може «супроводжуватися дублетами, позначеними через символ знака рівності (=) і /, або синонімами, позначеними за допомогою горизонтальної стрілки (→)» (с. 5). Кожна реєстрова одиниця української частини «може мати один або кілька українських відповідників або ж бути відсиланням до аналогічної польської одиниці. Усі українські прислів'я та приказки подано з урахування варіантів наголошування. Крім того, у структурі прислів'їв та приказок обох мов вжито дужки: кутові < > позначають факультативність, не обов'язковість, а круглі () – варіативність уживання того чи того елемента у відповідному прислів'ї або приказці. Словник доповнено індексами, де до кожного прислів'я та приказки подано номер сторінки, на якій вони лексикографовані» (с. 5). Як бачимо, укладач використовує кілька параметрів – акцентологічний (подається наголос), структурний (ураховано факультативність і варіативність компонентів паремій). Словникова стаття має такий вигляд:

- **A – Aby błoto było, to czart będzie**

= Byle by błoto, a diabli się znajdą

→ *Aby chleb, to zęby będą* = Gdzie chleb, tam się i zęby znajdą

→ *Jak będzie chleb, to i nóż się znajdzie*

Коби болото, а чорти будуть;

Аби люди, а піп буде;

Аби вуздечка, а кінь знайдеться.

Польсько-український перекладний паремійний словник, укладений М. Демським, стане доброю допомогою під час підготовки наступних словників.

Отже, незважаючи на те, що в українсько-польській і польсько-українській пареміографії накопичено певний досвід, мають місце двомовні українсько-польські актуальні словники (омонімів, порівнянь, еквівалентів слова), однак досвіду укладання двомовних тлумачно-перекладних паремійних словників на сьогодні недостатньо, зокрема відсутній параметричний фразеологічний українсько-польський словник, що відповідав би суспільним потребам і сучасним теоретичним лексикографічним засадам. Укладачі словників інколи порушують засадничі принципи лексикографічної діяльності. До таких порушень відносимо також прагнення лексикографів насамперед фіксувати не усталені мовні факти, а випадкові мовленнєві (оказіональні) утворення: їхнє вживання не підтверджується в окремих випадках навіть триразовим уживанням у дискурсивній практиці. Сучасні словники повинні більш послідовно подавати прагматичні характеристики мовних одиниць. Ілюстративний матеріал слід добирати, спираючись як на тексти красного письменства, так і на факти сучасного живого мовлення, але ілюстрації слід підбирати адекватні до виокремленого значення. Уважаємо також, що українсько-польська чи польсько-українська пареміографія має, на щастя, добру традицію у вигляді словника, укладеного І. Франком, який випередив час і частково репрезентував прагматичні параметри паремій, що стосуються окреслення особливостей, специфіки їх використання

в різних комунікативних ситуаціях, має місце фіксація типових усталених висловів адресатів і адресантів залежно від їхнього статусу (віку, статі, соціальних функцій і под.), що слід актуалізувати в сучасних словниках.

Теорія і практика українсько-польської пареміографії потребує нових дослідницьких зусиль, насамперед вироблення сучасної оригінальної концепції українсько-польського та польсько-українського фразеологічного словника чи словника усталених виразів, що відповідала б сучасному рівню розвитку пареміографії, досягненням мовознавства, що розвивається в руслі інтерпретативної, прагматично зорієнтованої лінгвістики, і спиралася на існуючу традицію.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрейченко О.** Стилістичні функції фразеологічних одиниць у мові газети кінця ХХ – початку ХХІ / О. Андрейченко. // *Культура слова*. – 2011. – № 74. – С. 124–130.
2. **Винниченко С.** Конотація як компонент значення (на матеріалі українських, польських та англійських фразеологічних одиниць з компонентом *вода*) / С. Винниченко. // *Проблеми слов'язознавства*. – 2005. – Вип. 55. – С. 197–211.
3. **Кононенко І.** Українсько-польський словник міжмовних фразеологічних омонімів і паронімів / І. Кононенко, О. Співак. – К.: Вища школа, 2008. – 343 с.
4. **Космеда Т.** Рец. на кн.: Лучик А. Українсько-польський словник еквівалентів слова / А. Лучик, О. Антонова, І. Дубровська; відп. ред. А. Лучик. – К.: НаУКМА, 2011. – 311 с. / Т. Космеда // *Мовознавство: наук.-теорет. журн.* – 2014. – № 2. – С. 85–87.
5. **Кочерган М.** Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів. / М. Кочерган, І. Кононенко, О. Співак – К.: Вища школа, 2008. – 343 с. / М. Кочерган // *Мовознавство*. – 2010. – № 1. – С. 100–103. – Бібліогр.: 1 назв. – укр.
6. **Левченко О.** Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник. / О. Левченко. – Л.: Вид-во Львів. політехніки, 2011. – 748 с.
7. **Лозинська О.** Емоції у невербальному та вербальному вираженні (на матеріалі польської мімічної фразеології) / О. Лозинська // *Проблеми слов'язознавства*. – 2008. – Вип. 57. – С. 209–221.
8. **Лучик А.** Українсько-польський словник еквівалентів слова / А. Лучик, О. Антонова, І. Дубровська; відп. ред. А. Лучик. – К.: НаУКМА, 2011. – 311 с.
9. **Мізін К. І.** Рецензія на кн. Левченко О. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник. / О. Левченко. – Л.: Вид-во Львів. політехніки, 2011. – 748 с. / К. І. Мізін. // *Мовознавство*. – 09/2012. – № 5. – С. 89–92.
10. **Словник фразеологізмів української мови** / уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1098 с.
11. **Narodowy Korpus Języka Polskiego** [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.nkjp.pl
12. **Pietrzak-Porwicz G.** Semantyka bieli w języku polskim i szwedzkim / G. Pietrzak-Porwicz // *S studia Linguistica*. – 2006. – № 123. – S. 135–154.
13. **Skorupka S.** Słownik frazeologiczny języka polskiego / S. Skorupka. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1985. – Т. 1 (А–Р). – 788 с.
14. **Skorupka S.** Słownik frazeologiczny języka polskiego / S. Skorupka. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1985. – Т. 1 (R–P). – 904 s.
15. **Słownik frazeologiczny** / oprac. A. Bernacka // *Uniwersalny słownik wyrazów obcych i języka polskiego*. – Łódź: Łódzka Drukarnia Dzielowa S. A. – S. 566–784.
16. **Słownik języka polskiego** [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.sjp.pwn.pl

Космеда Тетяна Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Україна, м. Харків, вул. Блюхера, 2.

E-mail: tkosmeda@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0127-6570>

Kosmeda Tetiana Anatoliivna – Doctor of of Philological Sciences, Professor, Professor at the Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Ukraine, 61168, Kharkiv, Bliukhera Str., 2.

Осіпова Тетяна Федорівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Україна, 61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2.

E-mail – ostaniya1@yandex.ru

<http://orcid.org/0000-0003-2899-2606>

Osipova Tetiana Fedorivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Ukraine, 61168, Kharkiv, Bliukhera Str., 2.

Піддубна Вікторія Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства і лінгводидактики Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Україна, 61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2.

E-mail: wpiddubna@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-6695-7927>

Piddubna Victorya, Ph.D in Philology, Associate Professor at the Department of Ukrainian Studies and Applied Linguistics, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Ukraine, 61168, Kharkiv, Bliukhera Str., 2.